

Юридичні науки

УДК 343.98

Волошин Валерій Миколайович

Сумський національний аграрний університет

Voloshyn Valery

Sumy National Agrarian University

Науковий керівник:

Маланчук Петро Михайлович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин

Сумський національний аграрний університет

ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

PROOF IN THE INVESTIGATION OF WAR CRIMES

Анотація. В статті надається аналіз особливостей доказування при розслідуванні військових злочинів, серед яких автором досліджені: самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, мародерство, ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом, мародерство, а також суб'єкти вказаних злочинів. Особливістю доказування самовільного залишення місця служби і дезертирства є такі першочергові слідчі (розшукові) дії, як: встановлення місцезнаходження та допит підозрюваного, встановлення і допит свідків, допити військового керівництва, вилучення документів, проведення судових експертиз. Серед обставин кримінального правопорушення встановлюються при розслідуванні самовільного залишення місця служби: час і мотиви залишення військової служби; де і коли особу було затримано, за яких обставин; з ким, де і як проводив час поза частиною; встановлення причин такого вчинку. Ухилення від несення військової служби доказується

за допомогою таких слідчих (розшукових) дій, як: допити, проведення судово-медичної або судово-психіатричної експертизи, огляду, тимчасового доступу до речей і документів, обшуку, слідчого експерименту. Особливостями доказування мародерства є: встановлення власника викрадених речей, фіксація місця злочину (огляд місця події), огляд предметів злочинного посягання, проведення ввізнання особи підозрюваного, ввізнання викраденого предмета. Також необхідно встановлення кола свідків суспільно-небезпечних дій військовослужбовця, мотивів і мети вчинюваного кримінального правопорушення, дослідження способів вчинення, знарядь, у зв'язку з чим виникає потреба у застосуванні спеціальних знань.

Ключові слова: військовий злочин, докази, доказування, слідчі (розшукові) дії, суб'єкт.

Summary. The article provides an analysis of the features of evidence in the investigation of war crimes, among which the author investigated: voluntary abandonment of a military unit or place of service, desertion, looting, evasion of military service by self-mutilation or other means, looting, as well as the subjects of the specified crimes. The peculiarity of proving voluntary abandonment of the place of service and desertion is such primary investigative (search) actions as: establishing the location and questioning of the suspect, identifying and questioning witnesses, questioning the military leadership, seizing documents, conducting forensic examinations. Among the circumstances of a criminal offense, the following are established during the investigation of voluntary desertion: time and reasons for desertion; where and when the person was detained, under what circumstances; with whom, where and how he spent time outside the unit; establishing the reasons for such an act. Evasion from military service is proven by such investigative (search) actions as: interrogations, forensic medical or forensic psychiatric examination, examination, temporary

access to things and documents, search, investigative experiment. Features of proving looting are: establishing the owner of stolen items, fixing the scene of the crime (survey of the scene), inspecting the items of criminal trespass, identifying the identity of the suspect, and identifying the stolen item. It is also necessary to establish the circle of witnesses of the socially dangerous actions of the serviceman, the motives and purpose of the committed criminal offense, the study of the methods of commission, tools, in connection with which there is a need to apply special knowledge.

Key words: *war crime, evidence, proving, investigative (search) actions, subject.*

Постановка проблеми. Розслідування військових злочинів має актуальне значення у період воєнного стану, коли необхідна мобілізація всіх зусиль з метою наближення перемоги. Але кожен із військових злочинів має свою специфіку, що пов'язано не тільки з умовами його скоєння, а й із предметом доказування та його кваліфікацією.

Останні дослідження і публікації, пов'язані з доказуванням військових злочинів, належать таким науковцям, як А. Воєводі, І.В. Гловюк, М.І. Карпенко, А.В. Кикоть, М.З. Луців, П.М. Маланчук, Г.К. Тетерятник, П. Ткаченко та ін. Недостатня розробка методик розслідування військових злочинів пов'язана з невеликим процентним співвідношенням даної категорії з іншими видами. Так, наприклад, кількість скоєних військових злочинів у 2020 році за статистикою, становить 0,5% від загальної кількості злочинів в Україні [1, с. 4]. Але актуальності дана тема набуває не тільки із періодом воєнного стану, а ще й завдяки спробам напрацювання єдиної методики розслідування даної категорії злочинів. З цією метою необхідно провести аналіз, пов'язаний із специфікою доказування окремих видів злочинів даної категорії.

Метою статті є дослідження особливостей доказування військових злочинів, ознак складів злочинів і предмету доказування.

Виклад основного матеріалу. Доказуванням в кримінальному процесі, відповідно ч.2 ст. 91 КПК України, є процес збирання, перевірки і оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Підлягають доказуванню подія кримінального правопорушення; винуватість обвинуваченого; вид та розмір шкоди; обставини, які обтяжують та пом'якшують покарання та ін. [2].

Військовими злочинами, відповідно ст. 401 КК України, є передбачені розділом XIX злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, які вчиняються військовослужбовцями (військовозобов'язаними, резервістами під час проходження зборів) [3], а також в умовах воєнного стану.

Доказування при розслідуванні військових злочинів являє собою процес, що пов'язаний з практичною діяльністю уповноважених суб'єктів із збирання, перевірки і оцінки доказів.

Військові злочини пов'язані, в першу чергу, із спеціальним суб'єктом – військовослужбовцем. Склад кожного військового злочину має свої відмінності, що впливає на процес доказування. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу способу доказування військових злочинів для визначення таких відмінностей.

Самовільне залишення військової частини або місця служби має місце при порушенні обов'язку проходження військової служби упродовж встановленого терміну, у визначеному місці, із суворим дотриманням правил несення служби. Дотримання встановлених правил необхідно для бойової готовності і боєздатності складу військової частини. Тому об'єктом посягання даного злочину є порядок несення військової служби. Об'єктивна сторона самовільного залишення військової частини (ст. 407 КК України) - у залишенні військової частини будь-яким суб'єктом з військових без

дозволу командира або начальника; так і в неяви військовослужбовця у потрібній термін, а також у відсутності за місцем служби.

Особливістю доказування дезертирства є встановлення місця знаходження військовослужбовця, допит, обрання запобіжного заходу, встановлення кола свідків, проведення допитів, збирання документів, які б свідчили про обов'язок знаходження військовослужбовця за місцем служби, а не в іншому місці. Кваліфікованими видами дезертирства є: вчинення його зі зброєю; за попередньою змовою групою осіб; вчинене в умовах воєнного стану. Доказування кваліфікованих видів дезертирства передбачає: вилучення та експертиза вогнепальної зброї; допит співучасників, з'ясування ролі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення; долучення документів про впровадження воєнного стану.

Відмінність дезертирства (ст. 408 КК України) від самовільного залишення місця служби пов'язана із суб'єктивною стороною: ухилення від військової служби, коли як самовільне залишення може бути вчинене з інших мотивів, в тому числі, і з необережності. Дані обставини встановлюються під час допиту підозрюваного, свідків, долучення документів, які б свідчили про кількість присутніх військовослужбовців, їх підписі за прибуття, під час інструктажів, за отримання та здавання зброї. Наприклад, Статут внутрішньої служби збройних сил України, Порядок організації несення служби черговими змінами охорони і конвоювання підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців, визначає склад чергових, чисельність підрозділу, порядок відпочинку; список військовослужбовців, допущених до несення служби тощо. Також доказами можуть бути матеріали службового розслідування та перевірок особового складу [4].

Серед обставин кримінального правопорушення потрібно встановити: час і мотиви залишення військової служби; де і коли особу було

затримано, за яких обставин; з ким, де і як проводив час поза частиною; встановлення причин такого вчинку; характеристика військовослужбовця. Тобто в процесі доказування основна увага зосереджується на допитах осіб військовослужбовців: підозрюваного і свідків. Даний злочин характеризується умисною формою вини [5, с. 93].

Серед способів самовільного залишення військової частини Р.В. Комісарчук зазначає: таємні, відкриті, неприховані, за допомогою неправомірного отримання звільнення, самостійно і за допомогою інших суб'єктів, з використанням технічних засобів і без них [6, с. 346]. Вказану інформацію можна отримати від самого підозрюваного. Вона може свідчити і про попередню змову, і про планування та підготовку до вчинення злочину, і про інші суттєві обставини, які стосуються як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони злочину.

За обставин вчинення даного злочину з використанням підробки документів, Ю.В. Тищенко рекомендує провести огляд самого документа, співставити із справжнім документом, [7, с. 149], а також призначити технічну експертизу документів з метою виявлення підробки. У випадку підробки підпису рекомендується призначити почеркознавчу експертизу

Не повернення до військової частини у потрібний термін розцінюється як бездіяльність. Якщо ж вона була викликана поважними причинами, які можливо підтвердити документально через допит, встановленням місця перебування військовослужбовця в цей час, проведення інших слідчих (розшукових) дій, злочином такі дії не вважаються. Серед поважних причин вказуються перешкоди стихійного характеру, інші перешкоди, затримання представниками влади [8]. Тобто в обов'язковому порядку підлягають доказування не тільки ті обставини, які доводять вину особи, але і ті, які мають виправдувальне значення.

Ще одним поширеним військовим злочином є самоушкодження, метою якого є ухилення від несення служби. При аналізі складу даного

злочину, передбаченого ст. 409 КК України (ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом), потрібно довести наступні обставини: 1) особа спричинила собі самоушкодження або симулювала хворобу; 2) особа відмовилась від несення військової служби внаслідок самоушкодження або симуляції [9, с. 173].

Самоушкодженням є такий вид травмування, яке спричинено особою самій собі навмисно або ненавмисно стороннім предметом, ногами, руками, внаслідок падіння або інших дій [10, с. 141]. Каліцтвом є видом механічної травми за допомогою зброї, гострих та тупих предметів, транспортних засобів, хімічних речовин тощо. Під час розслідування необхідно не тільки довести факт самоушкодження (через механізм спричинення тілесного ушкодження), а й довести причинно-наслідковий зв'язок отриманої травми з нездатністю в подальшому нести військову службу.

Підтвердження самокалічення (самоушкодження) можливе за допомогою призначення і проведення судово-медичної експертизи. Призначатись така експертиза може лише за наявності сумнівів в отриманні даною особою ушкоджень за наявних обставин, в межах кримінального провадження. Судова експертиза вирішує питання, що стосуються наявності тілесних ушкоджень, а також ступеню їх тяжкості та механізму утворення, можливості отримання такого ушкодження через самоушкодження. Саме за допомогою експертизи встановлюється спосіб вчинення злочину. Якщо встановлено, що на прохання військовослужбовця ушкодження нанесли інші особи, ці особи притягаються до відповідальності в якості співучасників.

Ми вважаємо, що додаткова кваліфікація за ст.ст. 122, 121 КК України не потрібна, тому що склад самоушкодження охоплює і тілесні ушкодження. Лише істотна шкода здоров'ю може спричинити наслідок у вигляді ухилення від військової служби.

Під час збирання доказів також має значення знаряддя злочину - предмет, яким заподіяно ушкодження, його наявність, належність, сліди на ньому, можливість доступу до нього інших осіб.

Для експертизи стану здоров'я при симуляції хвороби (вдаваного уявлення, штучної хвороби) судовий експерт досліджує: медичні документи суб'єкта, призначає додаткові обстеження у окремих фахівців. При цьому однією із проблем залишається неможливість виключення фіктивних записів про стан здоров'я, залишених в медичній документації іншими спеціалістами. Для цього пропонується призначати комісійну експертизу, в процесі проведення якої висновки з питання наявності хвороби формулювали кілька спеціалістів однієї експертної спеціалізації (фахівці в одній галузі медицини). Також пропонується проводити співставлення зі свідченнями про хвороби підозрюваного його батьків, рідних, близьких. Також до матеріалів провадження в якості доказів пропонується долучати медичні картки підозрюваного.

Однією із форм симуляції хвороби є агравація – перебільшення її ознак або симптомів захворювання. Найближче поняття агравації знаходиться до обману, неправдивої інформації. В науковій літературі зазначається, що симуляція і агравація є різними підставами призначення судово-медичної експертизи [11, с. 126]. При агравації має місце патологічний стан, але незначного ступеня. Якщо ж порушення виражені у незначній мірі, але все ж таки мають місце, є вірогідність виникнення проблем, пов'язаних з відмежуванням патологічного стану від незначних порушень стану здоров'я.

У випадку симуляції психічної хвороби призначається психіатрична експертиза. За необхідності, проводиться обшук з метою виявлення медичної документації або підтвердження обставин, що супроводжують симуляцію. Також виникає необхідність допитати рідних та членів сім'ї

військовослужбовця з метою встановлення факту наявності або відсутності ознак хвороби в минулому.

В процесі доказування доцільно проводити повторні допити з метою виявлення розбіжностей у штучно створених свідченнях, акцентуючи уваги на дрібних деталях, які часто не запам'ятовуються підозрюваним.

Ще один спосіб вчинення даного злочину може бути пов'язаний з підробкою документів. Встановити даний факт допоможе почеркознавча експертиза або технічна експертиза документів.

Зовсім інші обставини доказуються при мародерстві – викраденні з поля бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (ст. 432 КК). Викрадення може бути як таємним, так і відкритим. Серед викрадених речей можуть бути золоті речі, годинники, гроші, мобільний телефон тощо. Підтвердженням мародерства є показання підозрюваного, свідків або потерпілого про те, що викрадення відбулось саме на полі бою. Доказування мародерства, крім допитів, може здійснюватись через огляд трупа, освідування пораненого, а також проведення впізнання предмету – об'єкта мародерства.

Під час воєнного стану під мародерством розуміється посягання на чужу власність – викрадення поза межами поля бою речей вбитих чи поранених. Відмінність між іншими кримінальними порушень, пов'язаних з посяганням на власність, полягає в тому, що викрадені речі знаходились при вбитих або поранених, в місцях, де проводились активні бойові дії; з місць обстрілів і руйнувань внаслідок обстрілів. Якщо ж при вбитих або поранених була зброя, яку вилучено, дані дії не кваліфікуються як мародерські. Але це стосується військовослужбовців, а не цивільних. Суб'єктом вчинення мародерства може бути лише військовий [12, с. 36].

Під час розслідування мародерства необхідно провести огляд місця події, огляд трупа, де безпосередньо відбувся акт мародерства. Оглядається і описується в протоколі огляду предмет посягання. Висновок судової

товарознавчої експертизи може надати інформацію про вартість викраденої речі. Якщо встановлено особу підозрюваного, вважається доцільним провести слідчий експеримент за його участі, який би дозволив уточнити обставини скоєння злочину.

Свідками мародерства можуть вважатися особи, які не лише бачили саме заволодіння чужою річчю, але і ті, хто бачив викрадену річ у підозрюваного, або кому підозрюваний розповідав про її походження. Якщо потерпілий, щодо якого вчинене мародерство поранений, доцільно після проведення допиту провести впізнання за участі підозрюваного або за фотографіями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Військові злочини складають незначний процент від загальної кількості зареєстрованих злочинів в Україні. Особливості доказування даної категорії полягають у встановленні кола свідків суспільно-небезпечних дій військовослужбовця, мотивів і мети вчинюваного кримінального правопорушення, дослідження способів вчинення, знарядь, у зв'язку з чим виникає потреба у застосуванні спеціальних знань. Для правильної кваліфікації необхідно провести дослідження всіх обставин вчинення військового злочину відповідно правилам доказування: необхідне співвіднесення складів злочинів даної категорії з умовами і обставинами їх вчинення. Особливої уваги в подальших дослідженнях заслуговують засоби вдосконалення методів розслідування військових злочинів у період воєнного стану.

Література

1. Дмитренко Н.А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України. Дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філософії за спец. 081 – «Право». Херсонський державний університет; Херсон. Одеський ДУВС, Одеса, 2020. 235 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 910. № 1112. № 13. Ст. 88.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про затвердження Порядку організації несення служби черговими змінами охорони і конвоювання підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців. Наказ МО України № 178 від 05.07.2022.
5. Карпенко М.І. Самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство: методика розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 407, 408 КК України. Юридична наука. 2013. № 11. С. 90-111.
6. Комісарчук Р.В. Особливості розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.) / редкол.: Г. О. Ульянова (голова ред.), В. М. Дрьомін, Є. Л. Стрельцов [та ін.] ; НУ "ОЮА". Одеса : Юридична література, 2018. С. 345-350.
7. Тищенко Ю.В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням вій військової служби. Дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філософії за спец.081 – «Право». Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, 2021. 222 с.
8. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України №2232-XII від 22.03.1992. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 27. Ст. 385.
9. Луців М.З. особливості предмета доказування під час досудового розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення

або іншим способом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2020. Вип. 60. С. 170-176.

10. Хавронюк М.І. Військові злочини: коментар законодавства. Київ: А.С.К., 2003. 272 с.
11. Ониськів А. Кваліфікація ухилення від несення обов’язків військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України). Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 1. С. 122-134.
12. Будяченко О.М. Щодо відповідальності за мародерство та інші кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану. Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. 313 с.

References

1. Dmytrenko N.A. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlochynnosti u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. Dys. na zdob. nauk. stup. d-ra filosofii za spets. 081 – «Pravo». Khersonskiy derzhavnyi universytet; Kherson. Odeskyi DUVS, Odesa, 2020. 235 s.
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651VI (zi zminamy ta dopovnenniamy). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2013. № 910. № 1112. № 13. St. 88.
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III (zi zminamy ta dopovnenniamy). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2001. № 25–26. St. 131.
4. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii nesennia sluzhby cherhovymy zminamy okhorony i konvoiuvannia pidrozdiliv Viiskovoi sluzhby pravoporiadku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta konvoiuvannia

- zasudzhenykh, uziatykh pid vartu, zareshtovanykh ta zatrymanykh viiskovosluzhbovtiv. Nakaz MO Ukrainy № 178 vid 05.07.2022.
5. Karpenko M.I. Samovilne zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby, dezertyrstvo: metodyka rozsliduvannia zlochyniv, peredbachenykh st.st. 407, 408 KK Ukrainy. Yurydychna nauka. 2013. № 11. S. 90-111.
 6. Komisarchuk R.V. Osoblyvosti rozsliduvannia samovilnoho zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby. Derzhavne biuro rozsliduvan: na shliakhu rozbudovy : mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 16 chervnia 2018 r.) / redkol.: H. O. Ulianova (holova red.), V. M. Dromin, Ye. L. Streltsov [ta in.] ; NU "OIuA". Odesa : Yurydychna literatura, 2018. S. 345-350.
 7. Tyshchenko Yu.V. Metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z ukhylenniam vii viiskovoi sluzhby. Dys. na zdob. nauk. stup. d-ra filosofii za spets.081 – «Pravo». Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet, Odesa, 2021. 222 s.
 8. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu. Zakon Ukrainy №2232-XII vid 22.03.1992. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1992. № 27. St. 385.
 9. Lutsiv M.Z. osoblyvosti predmeta dokazuvannia pid chas dosudovoho rozsliduvannia ukhylennia vid viiskovoi sluzhby shliakhom samokalichennia abo inshym sposobom. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO. 2020. Vyp. 60. S. 170-176.
 10. Khavroniuk M.I. Viiskovi zlochyny: komentar zakonodavstva. Kyiv: A.S.K., 2003. 272 s.
 11. Onyskiv A. Kvalifikatsiia ukhylennia vid nesennia oboviazkiv viiskovoi sluzhby shliakhom samokalichennia abo inshym sposobom (st. 409 KK Ukrainy). Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2017. № 1. S. 122-134.

12. Budiachenko O.M. Shchodo vidpovidalnosti za maroderstvo ta inshi kryminalni pravoporushennia proty vlasnosti v umovakh voiennoho stanu. Naukovi problemy zaprovadzhennia pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini: suchasnyi vymir: materialy naukovo-praktychnoho onlain-zakhodu. 29 kvitnia 2022 r. Odesa: ODUVS, 2022. 313 s.